

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Vals plat in de Oeral: een zoektocht naar de oostgrens van Europa

Hanneman, M.; Keulen, S.; Kroeze, R.

Publication date

2008

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hanneman, M., Keulen, S., & Kroeze, R. (2008). *Vals plat in de Oeral: een zoektocht naar de oostgrens van Europa*. Soesterberg.

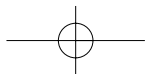
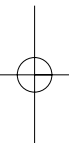
General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

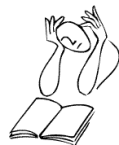
Vals Plat in de Oeral

Marc Hannemann, Sjoerd Keulen en
Roland Kroeze

Vals Plat in de Oeral

*Een zoektocht naar de oostgrens
van Europa*

2008 Uitgeverij Aspekt

Deze uitgave kwam mede tot stand dankzij financiële bijdragen van:
Het Wilhelmina E. Jansen Fonds, Haren;
Het Europafonds van het Ministerie van Buitenlandse Zaken;
Het Maaïke Helena de Gaaij Reisfonds, beheerd door het Prins Bernhard
Cultuurfonds;
Het Joods Humanitair Fonds, Den Haag;
Afdeling PSOM van de Economische Voorlichtingsdienst, agentschap van het
Ministerie van Economische Zaken.

Vals Plat in de Oeral

© Marc Hannemann, Sjoerd Keulen en Roland Kroeze
2008 Uitgeverij ASPEKT
Amersfoortsestraat 27, 3769 AD Soesterberg, Nederland
info@uitgeverijaspekt.nl - <http://www.uitgeverijaspekt.nl>
Omslagontwerp: Aspekt Graphics
Binnenwerk: Paul Timmerman
Druk: Krips b.v., Meppel

ISBN-13: 978-90-5911-785-3
NUR: 400

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 jo het Besluit van 20 juni 1994, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorrecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

Groningen (Nederland)	7
Berlijn (Duitsland)	12
Warschau (Polen)	22
Gdansk (Polen)	36
Kaliningrad (Rusland)	47
Vilnius (Litouwen)	59
Riga (Letland)	
Tallinn (Estland)	
St. Petersburg (Rusland)	
Moermansk (Rusland)	
Moskou – Borodino (Rusland)	
Minsk (Wit-Rusland)	
Kiev (Oekraïne)	
Lviv (Oekraïne)	
Boekarest (Roemenië)	
Chisinau (Moldavië)	
Tiraspol (Transdnestrië)	
Odessa – Vilkovo (Oekraïne)	
Istanboel (Turkije)	
De Krim (Oekraïne)	
Donetsk (Oekraïne)	
Wolgograd (Rusland)	
Oeljanovsk (Rusland)	
Kazan (Rusland/Tatarstan)	
Jekaterinburg – Oeral (Rusland)	
Tomsk (Rusland)	
Irkoetsk – Baikalmeer (Rusland)	
Chabarovsk (Rusland)	
Birobidzjan (Rusland)	
Vladivostok (Rusland)	

Sachalin (Rusland)
Epiloog
Dankwoord

Groningen

De vraag lijkt voor de telefoniste snel beantwoord. ‘U wilt naar Rusland? Tot aan de Oeral is het Europa, daarachter moet u werelddekking nemen.’ De Europadefinitie van de reisverzekeraar klinkt helder en logisch. De Oeral vormt immers al eeuwenlang de geografische grens van Europa? Een voldongen feit, ook volgens onze vrienden en kennissen. Ironisch trekken ze de Bosatlas uit de kast, en leggen ons voor wat ze in de brugklas al hebben geleerd: Europa houdt op bij de Oeral. Ons project lijkt nu al zinloos, nog voordat de reis is begonnen.

Gek genoeg wordt de Bosporus door niemand als harde geografische grens aangewezen. Het ‘Aziatische’ deel van Istanboel valt voor iedere verzekering gewoon onder de ‘Europadekking’, en wie vanaf het strand van Alanya naar huis belt, telefoneert voor het ‘Europese’ tarief. Turkije behoort dan ook tot de populairste vakantiebestemmingen voor de Europeanen, en zit in de wachtkamer van de EU. De eventuele toetreding van Turkije verdeelt de gemoederen, maar over één ding lijken vriend en vijand het eens: ‘Europa’ is iets anders dan een zuiver geografisch begrip. Zowel de voor- als tegenstanders van Turkse toetreding gooien hard met culturele, politieke en economische argumenten.

Turkije is niet het eerste twijfelgeval. Koning Hassan II van Marokko was de eerste die aan de grenzen van Europa begon te morrelen. Zijn aanvraag om lid te mogen worden van de Europese Gemeenschap, zoals de EU tot 1992 heette, werd eenvoudig afgewezen. Marokko zou ‘geografisch buiten Europa’ liggen.

Dat was in 1987, nog tijdens de Koude Oorlog. De grenzen van Europa waren destijds nog helder te trekken. We hadden de Atlantische Oceaan in het westen, de Middellandse Zee in het zuiden, de Noordpool in het noorden, en in het oosten het IJzeren Gordijn.

Twee jaar duurde het nog, totdat alles veranderde. In Berlijn viel de muur, en Europa rolde in volle vaart richting het oosten.

Het is mooi weer; een warme aprilzon verwarmt het stationsplein van Groningen. We zijn vanochtend al voor de wekker van zes opgestaan, veel te opgewonden over het eindelijk gekomen begin van onze expeditie. Alles is ingepakt: zonnebrillen, tandenborstels, camera's, laptop, paspoorten met alle benodigde visa, en onze troef: de oprolbare, opblaasbare grenspaal. Nog een half uurtje. We drinken een kop koffie en genieten van de zon. De werelddekking hebben we toch maar wel genomen – we willen voorbij de Oeral, alhoewel we Europa eigenlijk niet eens per sé willen verlaten. Met zijn drieën zijn we, een echte Trojka, studiegenoten sinds bijna zes jaar.

Na de slome jaren negentig waarin de tijd leek stil te staan, begon onze studietijd heftig. Nauwelijks een week zaten we in de collegebanken, of er vlogen vliegtuigen in het WTC. Pim Fortuyn kwam op en werd vermoord, kort daarna gevolgd door Theo van Gogh. De wereld, Nederland maar ook Europa trilden op hun grondvesten. In een grote uitbarsting van woede stemden de Nederlanders 'nee' tegen de Europese grondwet. Europa zou ondemocratisch en onbestuurbaar zijn, te groot en te duur, er zou oorlog komen en het licht zou uitgaan, zoiets was het.

Buiten heerste verwarring, binnen in de collegezalen gingen we door met het analyseren van het vanzelfsprekende Europa zoals dat al sinds jaar en dag in de boeken stond geschreven. Met de Val van de Muur leken de grote tegenstellingen in de wereld en Europa verdwenen. De geschiedenis was klaar, geëindigd en afgerond.

Alle drie opgevoed in het Europa van na de Koude Oorlog, en in de traditie dat we de Oost-Europese landen na al die jaren weer in ons Europese hart moeten sluiten, mengden we ons in de discussie. Wij zijn voor! Voor Europa, voor oostwaartse uitbreiding en voor een Europese grondwet. Europa betekent vrede, welvaart en democratie! We praatten ons de blaren op de tong, maar zelfs vrienden en familie konden we maar met moeite overtuigen. Europa roept emoties op. Soms positieve, maar ook wantrouwende, misprijzende, zelfs boze; gevoelens waarvan we dachten dat die met de val van Berlijnse Muur waren verdwenen.

Nationale gevoelens, natiestaten en politieke ‘-ismen’ waren ‘typisch Europees’ maar ook uit vervlogen tijden, zo leerden we als studenten geschiedenis en internationale betrekkingen. Volkeren en staten waren geen natuurlijke verschijnselen, maar geconstrueerde eenheden met voortdurend heen- en weer schuivende grenzen. Wie de kaarten in de historische atlas er op na slaat, ziet inderdaad een onafgebroken warboel van oorlog en vrede, afscheidingen en annexaties, verdragen en intriges. Staten gaan samen, verschuiven, verdwijnen, groeien en spatten uiteen. Maar ook in onze historische atlas bleef de omlijsting dezelfde: Europa. Wat er precies mee bedoeld werd en wie die omlijsting daar ooit geconstrueerd heeft, bleven onbehandeld.

Als onderdeel van onze studie mag Flip ons ‘zijn’ Europa laten zien. Flip is buschauffeur. Wekelijks pendelt hij tussen Nederlandse universiteitssteden en de Europese instellingen in Brussel, Luxemburg en Straatsburg. Hij weet zo’n beetje ieder instituut of kantoor te vinden, dat ook maar iets met Europa te maken heeft. Toch blijft hij argwanend. In 2005, vlak voor het referendum, reden we met hem mee richting het zuiden. Tijdens een stop in een wegrestaurant raakten we aan de praat.

‘Naar Brussel en Straatsburg rij ik graag; lekker bier en prima hotels. In de winter moet ik altijd naar Tsjechië en Polen. Altijd gemier daar. Ik snap niet waarom die apenlanden bij de EU horen.’

Tegenwerpingen maken op hem geen indruk. ‘Niemand heeft mij die uitbreidingen van Europa ooit kunnen uitleggen. En Brussel kost toch alleen maar klauwenvol geld. Maar ik verdien er mooi aan. Jullie zijn deze maand al de vijfde studiereis naar de Europese kantoren!’

In Straatsburg parkeren we naast de zevenenveertig vlaggen voor het gebouw van de Raad van Europa. De Raad geldt als het voorpoortaal van de EU, en is mede verantwoordelijk voor Flips ongenoegen. Hoewel Marokko er nog steeds niet bij mag, hebben Rusland, Turkije, Georgië, Armenië en Azerbeidzjan er inmiddels wel een zetel. Samen met andere ‘apenlanden’ werden ze door de Raad ‘cultureel’ tot Europa gerekend, ook al liggen ze deels voorbij de Oeral, Kaukasus en Bosporus.

Op de stoep tussen de vlaggen staat Evzen, de Tsjechische beleidsmedewerker, ons al vol enthousiasme op te wachten. Het groepje toekomstige EU-ambtenaren, dat zich even later bij ons aansluit, deelt zijn enthousiasme niet. De alcoholwalm verraadt dat zij het gisteravond erg laat gemaakt hebben. Druk pratend leidt Evzen ons door het gebouw, en wijst ons op de Europese symboliek die overal in de monumentale gangen verstopt zit. Als we plaatsnemen in een vergaderzaaltje om wat na te praten, kunnen we eindelijk onze vraag stellen: ‘Waar eindigt Europa, en waarom?’

Evzen is verbouwereerd. Met een plof laat hij zich vallen in één van de groene stoelen. Na een tijdje met de knopjes van de microfoon gespeeld te hebben, kaatst hij de bal terug. ‘Waar leggen jullie zelf de grens van Europa?’

We blijven het antwoord schuldig, en van de kandidaatambtenaren hoeven we ook niet veel te verwachten. Die zijn in slaap gesukkeld in de luxueuze parlementaire zetels.

Misschien heeft Flip dan toch gelijk. Wat is dat Europa nou helemaal? Bestaat Europa wel? En waar houdt het op? En als zelfs de Raad van Europa dat niet weet, wie dan wel?

Ondertussen sloten landen zich in onverminderd tempo aan bij de Europese Unie. Bulgarije en Roemenië werden lid, Kroatië kwam in de startblokken, Macedonië werd kandidaat-lid. Allemaal roemden ze hun rijke historie en ‘Europese’ mentaliteit. Wie weer even terugbladert in zijn historische atlasje vol schuivende grenzen, ziet veel van deze landen hooguit als provincie terug. Polen werd door één van onze hoogleraren ‘het land op wieltjes’ genoemd, vanwege het gemak waarmee het door de grote Europese mogendheden over de kaart werd geschoven. De Polen zien zichzelf eerder als de dissidenten van het Oostblok, die de muur eigenhandig hebben neergehaald. Landen als Moldavië en Litouwen beroemen zich liever op hun middeleeuwse koninkrijken. En wat de Russen nu precies van Europa vinden, dat weet niemand. Wie naar de geschiedenis kijkt, krijgt meer vragen dan antwoorden.

Als de geschiedenis nog niet genoeg twijfel zaaide, dan deed de actualiteit dat wel. In een besneeuwd tentenkamp in Kiev hield Joesjtsjenko zijn volk voor dat de Oekraïense toekomst in Europa

lag. De menigte juichte. Een half jaar later, en tweeduizend kilometer westwaarts, is de liefde voor Europa flink bekoeld. Wanneer we op 1 juni 2005 uit de mond van Maartje van Weegen horen dat grondwet per referendum is verworpen, weten we zeker dat we voorlopig geen antwoord op onze vragen zullen krijgen.

Het Academieggebouw, de Grote Markt en de Martinitoren liggen alweer twee uur achter ons. De overstap in Amersfoort op de internationale trein naar Berlijn verliep soepel, en langzaam maar zeker stevenen we af op Duitsland. We hebben een plaatsje tussen de vrolijk kleppende Nederlanders en Duitsers. Of de Duitsers Ossis of Wessis zijn, is niet aan ze te zien; het buffet laten ze zich allemaal even goed smaken. Na een half uur gaat de Nederlands-Duitse grens haast ongemerkt voorbij. Alleen de bordjes bij de stations veranderen van typografie. Een paar uur later passeren we de Elbe, veertig jaar lang de Duits-Duitse grens. Een mooie rivier, maar zelfs de bordjes veranderen niet meer. Ze zijn strakgetrokken door achttien jaar Duitse eenwording.

Vier maanden zullen we reizen. Van het uiterste noorden van Eurazië naar het uiterste zuiden, zigzaggend richting het oosten. Een reis van Berlijn naar Sachalin, door ruim tien landen en langs nog meer steden, stadjes, dorpjes en niemandsland. Of het een reis over twee continenten wordt, of over één, zullen we moeten bezien. In ieder geval is het een reis waarmee we onze bescheiden bijdrage willen leveren aan het debat over het continent Europa, of beter: het begrip Europa, waar het eindigt, wat het is, of wat het zou kunnen zijn.

Marc Hannemann
Sjoerd Keulen
Ronald Kroeze